

Tomasz Stefaniuk
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: 0000-0002-0009-3142
e-mail: tomasz.stefaniuk@mail.umcs.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2025.026>

Stefan Harassek: historyk filozofii, filozof kultury

1. Biogram i praca akademicka

Stefan Harassek urodził się 28 września 1890 roku, a zatem jeszcze przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości po okresie zaborów, co nie pozostało bez wpływu na jego późniejsze zainteresowania badawcze (relacja między kulturą polską a niemiecką, naród i jego filozofia).

Wywodził się z wykształconej rodziny; ojciec jego, Henryk Harassek, był sędzią. Późniejszy filozof maturę – z odznaczeniem – zdobył w roku 1909 w Gimnazjum św. Jacka w Krakowie. Była to renomowana szkoła, z której wyszło wielu późniejszych akademików, oficerów, polityków, ludzi kultury etc., w tym m.in. Feliks Koneczny, historyk i historyzof, twórca teorii cywilizacji. Następnie, do roku 1914, Harassek studiował filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, z roczną przerwą na pobyt na uniwersytecie w Wiedniu. Publikować zaczął wcześniej, bo już jako maturzysta – w czasopiśmie „Znicz”, gdzie ukazał się jego tekst pt. *O filozofii Juliusza Słowackiego słów kilka*. Początkowo pragnął poświęcić się polonistyce. Na Uniwersytecie Jagiellońskim

został jednak uczniem prof. Ignacego Chrzanowskiego, wybitnego polskiego historyka literatury, który skłonił młodego Harasska do studiowania filozofii, szczególnie zaś filozofii polskiej.

W roku 1915, a więc około rok po ukończeniu studiów, obronił Harassek swój doktorat. Dysertacja zatytułowana *Kant w Polsce przed 1830 r.* została następnie, w 1916 roku, wydana formie książkowej. W 1917 r. został współpracownikiem Komisji Historii Filozofii AU (Akademii Umiejętności) w Krakowie, zaś kilka lat później, w 1924 r., opublikował kolejną monografię, poświęconą myśli Józefa Gołuchowskiego: zmarłego w 1858 polskiego filozofa mesjanistycznego, wielkiego krytyka Oświecenia, silnie nawiązującego do Schellinga. Rok później, tj. w 1925 r., Harassek habilitował się na swej macierzystej uczelni, na której następnie w latach 1926-1939 prowadził wykłady z historii filozofii. W tym okresie został także współpracownikiem AU w Komisji Historii Literatury. Nienajlepsza sytuacja materialna skłoniła go do szukania dodatkowych zajęć poza Uniwersytetem. Będąc już wykładowcą UJ, w latach 1915-1932 dorabiał jako nauczyciel gimnazjalny, nauczając filozofii, języka polskiego oraz języka niemieckiego, a ponadto na kursach dla kobiet, przez kilka lat – historii filozofii i psychologii. Jedenaście lat przed wybuchem wojny zmienił stan cywilny, żeniąc się¹.

Na początku okupacji hitlerowskiej, 6 listopada 1939 Harassek udał się na spotkanie na UJ zwołane przez okupacyjne władze niemieckie, podczas którego aresztowano ok. 200 profesorów – głównie tejże uczelni, choć również kilku innych, przede wszystkim krakowskich ośrodków¹ (oprócz profesorów UJ aresztowani zostali także akademicy z Akademii Górniczej oraz Akademii Rolniczej). Akcja ta, zorganizowana i przeprowadzona przez SS, nosiła nazwę *Aktion Gegen Universitäts-Professoren* (inna nazwa: *Sonderaktion Krakau*)². Polskich profesorów, w tym Harasska, wywieziono poprzez Wrocław do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen. W obozie tym Harassek przebywał do względnie krótko, bo do 8 lutego 1940 roku. Podobnie jak wielu innych polskich profesorów został zwolniony wyniku protestów dyplomatycznych w tej sprawie. Jednakże pomimo zwolnienia z obozu w okupowanej Polsce

¹ Nt. biografii Stefana Harasska zob. również: Symotiuk, Stefan. „Stefan Harassek (1890–1953).” W *50 lat środowiska filozoficzno-socjologicznego w UMCS*, redakcja Jadwiga Mizińska, 123–126. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1994.

² Wydarzenie to, jak i jego pokłosie, tj. uwięzienie wspomnianej grupy polskich pracowników nauki przez władze okupacyjne, a następnie przewiezienie ich do obozów koncentracyjnych w Rzeszy, szczegółowo opisuje inny krakowski akademik, Stanisław Urbańczyk, także aresztowany profesor UJ – w swej książce: zob. Urbańczyk, Stanisław. *Uniwersytet za drutem kolczastym*. Wydawnictwo Literackie, 1978.

krakowski akademik nie mógł czuć się w pełni bezpiecznie; groziło mu aresztowanie. Ukrywając się, wykazał się postawą patriotyczną, biorąc udział w tajnym nauczaniu.

Po zakończeniu wojny – prawdopodobnie z powodu trudnych warunków materialnych, z którymi musiał zmagać się w Krakowie – opuścił to miasto, udając się do Lublina, gdzie został zatrudniony na nowo powstałym UMCS. W Lublinie spędził ostatnie siedem lat swego życia, kierując Katedrą Filozofii II (katedrą drugą kierował Narcyz Łubnicki). Profesorem zwyczajnym mianowany został Harassek w 1946 r. Na UMCS wykładał nie tylko filozofię, ale także logikę i pedagogikę. Z lubelskim środowiskiem filozoficznym związał się zresztą nie tylko poprzez pracę na UMCS; w Lublinie wykładał Harassek także na KUL – filozofię nowożytną, w obu ówczesnie funkcjonujących grupach: „filozofia praktyczna” oraz „filozofia teoretyczna”. Jego współpraca z uczelnią katolicką, rozpoczęta wkrótce po wyzwoleniu, w 1946 r. trwała przez kilka lat. Jak można przeczytać w wydawanym na KUL „Przeglądzie Uniwersyteckim” (Nr 2/88), „przerwa wojenna spowodowała, że Wydział Filozofii Chrześcijańskiej erygowano dopiero w 1946 r. [...] Zasadniczą rolę w jego organizacji odegrał ks. Józef Pastuszka, pierwszy dziekan. Obok niego głównymi wykładowcami byli: Stefan Swieżawski, ks. Stanisław Adamczyk, ks. Antoni Korcik, gościnnie Stefan Harassek [...]”³. Z dokumentacji KUL dowiedzieć się można, że wykładał tam Harassek jeszcze w roku akademickim 1949/50. Fakt, że tuż po wojnie można było jednocześnie być wykładowcą uczelni państwowej oraz uczelni katolickiej jest sam w sobie interesujący⁴. Należy przyjąć, że najwyraźniej na początku okresu powojennego w środowisku akademickim w Polsce nie było jakiejś szczególnej wzajemnej niechęci, pomimo oczywistych różnic ideologicznych. Poza tym uwzględnić należy fakt, że podczas wojny i okupacji polska inteligencja została przecież przetrzebiona przez obu agresorów, tzn. hitlerowskie Niemcy i Związek Radziecki, co niewątpliwie doprowadziło do znacznych kłopotów kadrowych na reorganizowanych po 1945 roku w Polsce uczelniach.

Profesor Harassek zmarł 7 grudnia 1952 roku.

³ „Przegląd Uniwersytecki”, Rok XVI (marzec-kwiecień 2004), Nr 2/88: 7.

⁴ Na marginesie warto dodać, iż zgodę zatrudnienia Harasska na KUL musieli wydać nie tylko rektorzy obu lubelskich ośrodków akademickich, lecz również stosowne ministerstwo.

2. Publikacje

Publikacje Harasska należy podzielić na publikacje przedwojenne, których było znacznie więcej, oraz publikacje, które ukazały się już po wyzwoleniu.

Jeżeli chodzi o publikacje przedwojenne, niewątpliwie na uwagę zasługuje jedna z najważniejszych prac Harasska, do dzisiaj cytowana, a mianowicie monografia pt. *Kant w Polsce przed rokiem 1830* (Kraków 1916) – stanowiąca, jak to już zostało wspomniane, książkowe wydanie jego dysertacji doktorskiej, poświęconej filozofii polskiej przed 1830 rokiem, a przede wszystkim polskiej reakcji na kantyzm. Harassek rozpoczyna od omówienia stosunku polskiego Oświecenia do Kanta, uwzględniając nie tylko poglądy i stanowiska samych filozofów, lecz również sytuację w zaborowej Polsce, w której język niemiecki był jednak językiem zaborcy. Harassek koncentruje się nie tylko na samej filozofii, lecz omawia także pewne względy pozamerytoryczne, które zadecydowały o niewielkiej popularności filozofii Kantowskiej w Polsce – takie jak niechęć do „metafizyki” czy też obawa przed specyficznie pojmowaną scholastyką⁵. W monografii rzetelnie i szczegółowo omówione są poglądy m.in. Jana Śniadeckiego, Anioła Dowgirda, a także najważniejszych polskich kantystów, m.in. Jędrzeja Śniadeckiego, Józefa Kalasantego Szaniawskiego, logika Feliksa Jarońskiego, czy też Michała Czackiego.

Kolejną przedwojenną pracą Harasska, na którą warto zwrócić uwagę, to monografia pt. *Józef Gołuchowski. Zarys życia i filozofii* (Warszawa 1924), zawierająca szczegółowe opracowanie filozofii tegoż polskiego filozofa mesjanistycznego. W pracy tej omówiony zostaje m.in. wpływ Schellinga na poglądy polskiego filozofa. Gołuchowski, niezwykle krytycznie odnosząc się do oświeceniowego empiryzmu, racjonalizmu i utylitaryzmu, próbuje – na drodze filozoficznych rozważań – udowodnić istnienie Boga oraz nieśmiertelność duszy. Warto zwrócić uwagę na fakt, że dla Harasska niewątpliwie interesujące, być może inspirujące, były rozważania Gołuchowskiego dotyczące „ducha narodowego” – niewątpliwie mające ogromne znaczenie w znajdującej się swego czasu pod rozbiorami Polsce.

Z publikacji przedwojennych Harasska na uwagę zasługuje również niewielka praca pt. *Ze studiów nad zagadnieniem wzniosłości w filozofii Kanta*

⁵ W ujęciu reprezentantów Oświecenia, w tym również Oświecenia polskiego, „metafizyką” była każda filozofia nie-empirystyczna, nieoparta na doświadczeniu.

(Kraków 1936)⁶, stanowiąca fragment wydawnictwa zbiorowego. W tekście koncentruje się on na rozważaniach królewieckiego myśliciela dotyczących piękna i wzniosłości moralnej, a także godności i honoru, zawartych w *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen* (*Spostrzeżenia dotyczące uczucia piękna i wzniosłości, względnie Uwagi o uczuciu piękna i wzniosłości*, z 1764 roku). Na kartach owego eseju królewiecki filozof analizuje pojęcie wzniosłości (niem. *das Erhabene*) i piękna (niem. *das Schöne*) w ujęciu psychologicznym, uwzględniając ponadto pewne obserwacje kulturowe, refleksje dotyczące charakteru narodowego etc.⁷ Dąży on do połączenia świata natury z wolnością i moralnością – za pomocą władzy sądenia, tj. zdolności oceniania. Kant wyróżnia przy tym dwa typy sądów estetycznych: dotyczące piękna, tj. związane z harmonią i formą, a także dotyczące wzniosłości: przekraczające zmysły, odnoszące się do tego, co niepojęte i groźne, lecz jednocześnie mogące budzić podziw i respekt. Harassek zwraca uwagę na fakt, że w ujęciu Kanta moralność i rozum są wyrazem wolności i autonomii człowieka, czy też innymi słowy, wzniosłość „odkrywa” potęgę rozumu i wolności w człowieku – będącym co prawda słabym względem natury (przyrody), lecz jednocześnie potrafiącym ową naturę ocenić, zrozumieć i moralnie przewyższyć. Według polskiego historyka filozofii, „obserwacje Kanta na temat piękna moralnego i wzniosłości moralnej, rozwinięte w *Spostrzeżeniach*, są [...] niezmiernie ważną wskazówką dla dalszych badań na tym polu”⁸.

Jeżeli chodzi o publikacje, które ukazały się już po wojnie, warto zwrócić uwagę na niewielką, ale swego czasu popularną i dość często cytowaną publikację pt. *Idea pokoju w dziejach myśli ludzkiej*, która ukazała się na łamach „Przeglądu Filozoficznego” (XLV, 3/4, 1949). W tekście tym Harassek analizuje poglądy nie tylko filozofów, lecz również pisarzy oraz ludzi kultury dotyczące tytułowego zagadnienia, jaki jest pokój między narodami. Z pisarzy polskich zwraca uwagę m.in. na Staszica, z pozostałych najbardziej interesuje go Kant, który „rozpałił wieczną lampę geniuszu ludzkiego przed ołtarzem wieczystego pokoju”⁹. Jako autor Harassek nie boi się wkroczyć na obszar krytyki religii: docenia co prawda Nowy Testament, wzywający do szerzenia pokoju, zaznacza jednak jednocześnie, że chrześcijańscy filozofowie, tacy jak Machiavelli, odchodzili od wzniosłych być może ideałów, głosząc amoralizm, a często wręcz

⁶ Zachowano pisownię oryginalną tytułu.

⁷ W pracy tej Kant rozważa np. różnice w odczuwaniu piękna i wzniosłości przez kobiety i mężczyzn, a także w ujęciu różnych kultur.

⁸ Zob. Harassek, Stefan. „Ze studiów nad zagadnieniem wzniosłości w filozofii Kanta.” W *Prace Komisji Filozoficznej Polskiej Akademii Umiejętności*, tom II, 1936, 322.

⁹ *Ibid.*, 310.

gloryfikując wojnę. Określenie Machiavellego mianem (po prostu) „chrześcijańskiego filozofa” należy oczywiście za pewne nadużycie ze strony polskiego badacza: Machiavelli raczej wykroczył poza chrześcijańskie pojmowanie moralności realizującej się w obszarze polityki, uważając, że „książę” (tj. polityk) powinien dążyć do realizacji celów politycznych ze względu na nie same, nie zaś ze względu cokolwiek innego, w tym również na cele moralne. Z kolei poglądy Nietzschego Harassek redukuje do „wykwitu wojennej, imperialistycznej kultury germańskiej”¹⁰. Niestety, powojenne, ideologiczne zacierzewienie autora – a może tylko chęć pozostawania w zgodzie z oficjalnie panującą ideologią – uniemożliwiły mu wypracowanie zdystansowanego, bardziej obiektywnego spojrzenia na dzieje myśli ludzkiej. Jego rozważania zawarte we wspomnianym eseju należy uznać za silnie upolitycznione. Harassek kończy je peanami na cześć marksizmu-leninizmu – będącego jakoby zawsze „zdecydowanym wrogiem wojny imperialistycznej” – a także Związku Radzieckiego, Lenina i (zbrodniarza) Stalina, którego *nota bene* chętnie cytuje¹¹. Spoglądając na to ze współczesnej perspektywy należy uznać, że przytaczanie wypowiedzi Stalina, dotyczących pokoju – pochodzących z 1939 roku, a zatem z roku, w którym (17 września) Związek Radziecki napadł na II Rzeczpospolitą¹² – zakrawa wręcz na ponury żart.

Warto również wspomnieć pośmiertną publikację, wydaną pod redakcją Stefana Symotiuka, pt. *Filozofia a ethnos* (Wydawnictwo UMCS, Lublin 1994), zawierające dwie niepublikowane wcześniej w formie książkowej prace Harasska: *Piotr Duhem i Max Scheller o cechach narodowych nauki i filozofii* oraz *Trentowski o filozofii narodów europejskich* – w których to pracach Harassek odnosi się badawczo m.in. do relacji między uniwersalizmem (np. uniwersalność prawdy) a etnicznością, czy też narodowością i kulturą narodową¹³. Rozprawa ta została pierwotnie opublikowana w dwóch częściach jeszcze przed wojną – dokładnie w latach 1931 i 1932 – w wydawanym w Krakowie „Kwartalniku Filozoficznym”¹⁴.

¹⁰ Ibid., 305.

¹¹ Ibid., 315.

¹² Ibid.

¹³ Patrz dalej: 4. *Stanowisko filozoficzne*.

¹⁴ Zob. Nowak, Witold. „Stefan Harassek i problemy filozofii współczesnej.” *Galicja. Studia i Materiały* 8 (2022): 248.

3. Główna problematyka badawcza

Omawiając problematykę badawczą Harasska, warto przypomnieć, że był on przede wszystkim historykiem filozofii (a pewnym zakresie również historykiem idei oraz historykiem kultury); filozofią jako taką zajmował się niejako przy okazji swych badań obejmujących dzieje filozofii.

Biorąc to pod uwagę, jako najczęściej pojawiające się w jego pracach problemy badawcze wymienić należy następujące:

- a) Kant i polska reakcja na kantyzm: wspomniana już monografia Harasska pt. *Kant w Polsce przed rokiem 1830*;
- b) Filozofia niemiecka poza Kantem, a szczególnie: idealizm niemiecki, filozofia okresu romantyzmu, niemieccy filozofowie odnoszący się do pojęcia narodu i kultury narodowej: m.in. wspomniane opracowanie poświęcone myśli Schelera;
- c) Filozofia polska, a szczególnie: polska filozofia mesjanistyczna, filozofia polska okresu romantyzmu, naród i kultura narodowa w ujęciu filozoficznym, w tym m.in. wspomniane opracowania filozofii Trentowskiego oraz Gołuchowskiego;
- d) Relacja między kulturą niemiecką a kulturą polską; relacja między filozofią niemiecką a filozofią polską; kwestia oryginalności i naśladowstwa w odniesieniu do kultury i filozofii; zagadnienie ewentualnej odmienności i wyjątkowości „ducha narodu”, wyrażającego się również na gruncie filozoficznym;
- e) Etyka i estetyka, a szczególnie elementy racjonalne i irracjonalne w sądach etycznych i estetycznych; uczucie wzniosłości – za Kantem, omówione we wspomnianym już eseju *Ze studiów nad zagadnieniem wzniosłości w filozofii Kanta*;
- f) Uniwersalizm (w odniesieniu do prawdy jako takiej, także w odniesieniu do nauki) a partykularyzm (w odniesieniu do kultur narodowych, do etniczności, również do „ducha narodu”); kwestiom tym poświęca uwagę Harassek we wspomnianych już pracach poświęconych Trentowskiemu, Duhemowi i Schelerowi;
- g) Zagadnienie pokoju w ujęciu filozoficznym – wspomniany już powojenny esej: *Idea pokoju w dziejach myśli ludzkiej*.

4. Stanowisko filozoficzne

Poszukując opracowań dotyczących spuścizny Harasska ograniczeni jesteśmy w zasadzie do dwóch nazwisk: Stefana Symotiuka, *nota bene* również profesora UMCS (1943-2017), oraz Witolda Nowaka.

Pierwszy jest autorem krótkiego tekstu pt. *Stefan Harassek (1890-1953)*, opublikowanego w pracy zbiorowej zatytułowanej *50 lat środowiska filozoficzno-socjologicznego w UMCS* (wydanego w 1994 r.)¹⁵. W opracowaniu tym Symotiuk ogranicza się do przedstawienia najważniejszych wydarzeń z biografii Harasska, skrótowego omówienia jego prac, a także zarysowania podejmowanej przezeń problematyki badawczej. Autor słusznie zwraca uwagę na fakt, że Harasska należy traktować przede wszystkim jako dziejopisa polskiego myślenia i psychologii zbiorowej XIX stulecia, pragnącego ustosunkować się do prądów myślowych sąsiadów z Zachodu – którego badania zostały postawione w obliczu „niemieckiego światopoglądu” (zarówno przed wojną, jak i po niej)¹⁶. Trudno nie zgodzić się z Symotiukiem, że jednym z kluczowych problemów badawczych była dla Harasska relacja między uniwersalizmem a etnicznością. Zresztą sama biografia oraz praca naukowa Harasska zdają się o tym świadczyć. Jak słusznie zauważa Symotiuk, „środowisko galicyjskie, którym Harassek kształtował się, na [...] jego poznawcze dylematy wpływ musiało mieć niemały. [...] Właśnie z pozycji Krakowa [...] myślenie o pozycji filozofa, jako uczonego ogarniętego duchem plemiennej solidarności, musiało być osobliwie umotywowane i uwarunkowane”¹⁷.

Z kolei spod pióra Witolda Nowaka, specjalizującego się w badaniach m.in. z zakresu filozofii kultury oraz historiozofii, wyszedł wspomniany już artykuł pt. *Stefan Harassek i problemy filozofii współczesnej*. Należy tu podkreślić, że Harasska nie można co prawda przypisać do żadnej szkoły, nurtu, czy też paradygmatu filozoficznego, jednak biorąc pod uwagę wspomnianą pracę Nowaka, należy jednak odnotować pewne oddziaływanie analiz i poglądów krakowskiego, a następnie lubelskiego uczonego.

Punktem wyjścia dla rozważań Nowaka, zawartych we wspomnianym artykule, są wspomniane już rozprawy Harasska poświęcone Duhemowi,

¹⁵ Symotiuk, Stefan. „Stefan Harassek (1890–1953).” W *50 lat środowiska filozoficzno-socjologicznego w UMCS*, redakcja Jadwiga Mizińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1994, 123-126.

¹⁶ *Ibid.*, s. 125.

¹⁷ Symotiuk, *op. cit.*, 125.

Schelerowi, w tym przede wszystkim „cechom narodowym” nauki i filozofii, a także jego późniejsza praca poświęcona filozofii „narodowej” Bronisława Trentowskiego. Według Nowaka, problemy podejmowane w tych opracowaniach przez Harasska nie straciły bynajmniej na aktualności. Wynika to stąd, że w gruncie rzeczy mamy do czynienia z dwoma odmiennymi sposobami ujęcia kwestii wpływu czynnika narodowego na filozofię. Pierwszy z nich jest proveniencji oświeceniowej i głosi, że rozum filozoficzny odkrywa istnienie pewnych uniwersalnych praw, zaś czynnik narodowy nie jest w tym ujęciu uwzględniany, co więcej, traktowany bywa jako pewnego rodzaju epistemiczne „zaciemnienie” – utrudniające dotarcie do tego, co ogólne, uniwersalne. Koncepcja alternatywna, „romantyczna”, zakłada z kolei, że element narodowy udoskonala i wzbogaca perspektywę poznawczą w filozofii. Rzeczywiście, według Harasska prawda ma co prawda wartość jako wartość ogólnoludzką (ponadnarodową, wręcz ponadczasową), zaś nauka i filozofia stanowią dzieła umysłu ludzkiego – tym niemniej tak pojęta prawda to jedynie pewien ideał. Dążąc do prawdy, filozof powinien być zatem połączony bliską więzią z kulturą, a nawet z „psychiką” swego narodu¹⁸. Ostatecznie – jak konkluduje Nowak, w nawiązaniu do Harasska – wpływ czynnika narodowego na filozofię wyraża się w dwóch modelach historii filozofii: problemowym i kulturalistycznym, przy czym ta druga odmiana historii filozofii zakłada konieczność poddania analizie również narodowej tradycji, w jakiej sytuuje się dany filozof¹⁹. Ostatecznie według Nowaka rozważania Harasska dotyczące narodu i filozofii „narodowej” są pożyteczne, również dla współczesnych historyków filozofii, ponieważ mówienie o poszczególnych filozofiach narodowych porządkuje scenę filozoficzną i czyni to na podstawie pewnego naturalnego kryterium²⁰.

Jak nietrudno się domyślić, koniec wojny oraz początki „nowej Polski”, tj. PRL-u, znacząco wpłynęły na rozważania Harasska dotyczące relacji między etnicznością a uniwersalizmem. Z jednej strony – podobnie jak przed wojną, gdy badawczo koncentrował się m.in. na poglądach Kanta czy Schelera – niewątpliwie pragnął ustosunkować się do charakteru i treści niemieckich prądów myślowych. Tym razem jednak chodziło o te prądy myślowe, które uzasadniały czy też przynajmniej pobudzały Niemców do wkroczenia na ścieżkę nacjonalizmu, a następnie hitleryzmu. Należy jednak przyjąć, że Harasskowi w pewnym sensie zabrakło po prostu czasu: jak to już zostało

¹⁸ Wspomina o tym w swoim eseju również Symotiuk; zob. tenże, *op. cit.*, 124.

¹⁹ Zob. Nowak, *op. cit.*, 248-249.

²⁰ *Ibid.*, 260-261.

wspomniane, zmarł zaledwie kilka lat po zakończeniu wojny. Mimo doświadczeń obozowych i okupacyjnych, nie wyszło spod jego pióra żadne dzieło poświęcone omówieniu i krytyce „światopoglądu germańskiego” – oraz jego wpływu na niemiecką „psychikę”. Ślady refleksji skoncentrowanej na tymże światopoglądzie odnajdujemy jedynie we wspomnianym już eseju poświęconym omówieniu idei pokoju w myśli ludzkiej. To właśnie w tym tekście, przypomnijmy, Harassek sprowadza filozofię Nietzschego do „wojennej, imperialistycznej kultury germańskiej u schyłku XIX w.”, określając przy tym autora *Tako rzecze Zaratursta* mianem patrona hitlerowskich zbrodni wojennych²¹ – podczas gdy współcześnie dokonuje się jednak rozróżnienia między treścią myśli Nietzschego a jej późniejszymi nadużyciami z czasów hitlerowskiej III Rzeszy²².

W ostatnich latach swego życia, już po wyzwoleniu, Harassek daje się zatem poznać jako krytyk faszyzmu i hitleryzmu, a jednocześnie jako gorący zwolennik obowiązującego ustroju, zupełnie bezkrytyczny nawet wobec stalinizmu. Zresztą trudno sobie wyobrazić, aby w epoce stalinowskiej mógł oficjalnie wyrażać inne stanowisko, będąc przecież wykładowcą filozofii zatrudnionym na uczelni państwowej. Epizod ten, zamykający jego biografię, rzuca co prawda cień na jego filozofię; tym niemniej warto pamiętać również o jego znaczących zasługach na polu badań nad dziejami filozofii polskiej, jak również o interesujących analizach dotyczących relacji między etnicznością a uniwersalnością.

Bibliografia

- Bochenek, Krzysztof *et al.*, *Filozofia polska okresu międzywojennego. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Akademii Marynarki Wojennej, Gdynia 2013
- Harassek, Stefan. „Idea pokoju w dziejach myśli ludzkiej.” *Przegląd Filozoficzny* 45, nr 3/4 (1949): 303–316.

²¹ Zob. Harassek, *op. cit.*, 305.

²² Filozofia Nietzschego oczywiście nie zawiera treści sprzyjające hitleryzmowi, takich jak pochwała antysemityzmu, nacjonalizmu, czy też biologicznego rasizmu – które były filarami ideologii nazistowskiej. Nietzsche nie uważał się bynajmniej za niemieckiego (wzgl. pangermańskiego) ideologa, a dodatkowo nie znał pojęcia takiego jak „rasa aryjska”, zaś samo pojęcie „nadczłowieka” (niem. *Übermensch*) miało w jego filozofii raczej wymiar moralny, nie zaś biologiczny czy narodowy, jak w doktrynie hitlerowskiej (np. u A. Rosenberga).

- Harassek, Stefan. „Ze studiów nad zagadnieniem wzniosłości w filozofii Kanta.” W *Prace Komisji Filozoficznej Polskiej Akademii Umiejętności*, tom II, 1936, 308–22.
- Harassek, Stefan. *Filozofia a ethnos*. Redakcja naukowa: Stefan Symotiuk. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1994.
- Harassek, Stefan. *Józef Gołuchowski. Zarys życia i filozofii*. Warszawa: Nakładem Kasy im. Mianowskiego, 1924.
- Harassek, Stefan. *Kant w Polsce przed rokiem 1830*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1916.
- Nowak, Witold. „Stefan Harassek i problemy filozofii współczesnej.” *Galicja. Studia i Materiały* 8 (2022): 248–63.
- Skoczyński, Jan; Woleński, Jan. *Historia filozofii polskiej*. Wydawn. WAM, 2010.
- Symotiuk, Stefan. „Stefan Harassek (1890–1953).” W *50 lat środowiska filozoficzno-socjologicznego w UMCS*, redakcja Jadwiga Mizińska, 123–26. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1994.
- Truchlińska, Bogumiła. *Filozofia polska: twórcy – idee – wartości. Wybrane zagadnienia z dziejów myśli polskiej*. Kielce 2001.

Streszczenie

Artykuł przedstawia sylwetkę Stefana Harasska (1890–1952), historyka filozofii, pedagoga i profesora Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, którego zainteresowania badawcze koncentrowały się na relacji między filozofią niemiecką a polską, polskiej filozofii narodowej i mesjanistycznej, kantyzmie i reakcji na kantyzm, Kantowskiej idei wzniosłości oraz problematyce narodowego charakteru filozofii. Autor omawia przebieg kariery naukowej Harasska, aż po powojenną pracę na UMCS, gdzie był jednym z organizatorów powojennego życia akademickiego. Uwaga zwrócona jest także na oryginalność jego podejścia do relacji między uniwersalizmem a etnicznością w filozofii oraz na jego późniejszy ideologiczny zwrot w duchu marksizmu-leninizmu, uwidoczniiony w eseju *Idea pokoju w dziejach myśli ludzkiej*.

Słowa kluczowe: Stefan Harassek, historia filozofii polskiej, kantyzm w Polsce, filozofia polska, filozofia niemiecka

Stefan Harassek (1890-1952): Historian of Philosophy, Philosopher of Culture

Summary

The article presents the profile of Stefan Harassek (1890–1952), a historian of philosophy, pedagogue and professor at Maria Curie-Skłodowska University (UMCS), whose research interests focused on the relationship between German and Polish philosophy, Polish national and messianic philosophy, Kantianism and the reaction to Kantianism, Kant's idea of the sublimaty (Germ. *das Erhabene*) and the issue of the national character of philosophy. The author discusses the course of Harassek's academic career, up to his post-war work at UMCS, where he was one of the organizers of post-war academic life. Attention is also paid to the originality of his approach to the relationship between universalism and ethnicity in philosophy and to his later ideological turn in the spirit of Marxism-Leninism, revealed in the essay *The Idea of Peace in the History of Human Thought*.

Keywords: Stefan Harassek, history of Polish philosophy, Kantianism in Poland, Polish philosophy, German philosophy